

УДК 343.985

О.В. Пчеліна, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової медицини
та психіатрії Харківського національного
університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ І КРИМІНАЛІСТИЧНА МЕТОДИКА

Розкрито зміст поняття «тактичне завдання розслідування злочинів» та його значення для розслідування і розкриття злочинів, а також запобігання їм. Розкрито зв'язок тактичного завдання з елементами предмета доказування у кримінальних справах та елементами окремої криміналістичної методики розслідування, визначено основні тактичні завдання для кожного етапу розслідування злочинів. Розкрито зміст організації та планування розслідування злочинів як засобу вирішення тактичних завдань.

Ключові слова: тактичні завдання розслідування, предмет доказування, криміналістична методика, планування розслідування злочинів, етапи розслідування

Раскрыто содержание понятия «тактическая задача расследования пре ступлений» и его значение для расследования, раскрытия и предупреждения преступлений. Раскрыта связь тактической задачи с элементами предмета доказывания по уголовным делам и элементами частной криминалистической методики расследования, определены основные тактические задачи для каждого этапа расследования преступлений. Раскрыто содержание организации и планирования расследования преступлений как средства решения тактических задач.

The determination of tactical tasks of investigation and its value for investigation and prevention of crimes are explained. Connection of the tactical task with the proving object in criminal cases and elements of private criminalistics' techniques is considered. The article includes the formulation of basic tactical tasks for each stage of investigation of crimes. The maintenance of the organization and planning of investigation of crimes as means of the decision of tactical tasks is explained.

Як відомо, злочини окремих видів розслідують за типовою програмою, яка передбачає доказування переліку обставин, зазначених у ст. 23 і 64 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК України) [1]. Криміналістика як прикладна наука пристосовує перелік обставин, які підлягають доказуванню, до типових умов, що виникають під час розслідування конкретних злочинів. А отже, обставини, які підлягають встановленню (входять до складу предмета доказування) у кримінальній справі, доцільно виокремлювати як тактичні завдання розслідування, які формулюються з урахуванням специфіки предмета доказування у кримінальних справах і визначають основні напрями розслідування.

Поняття тактичного завдання, його значення та місце у методиці розслідування, а також його зв'язок з елементами предмета доказування у кримінальних справах

були досліджені у працях В.С. Бурданової, А.Ф. Волобуєва, М.С. Казаренка, В.А. Образцова, В.В. Тіщенко та інших авторів. Але, незважаючи на низку сформульованих принципово важливих положень у працях названих вчених, залишається певна кількість дискусійних питань, які потребують вирішення.

Тактичне завдання — це категорія такого розділу криміналістики, як криміналістична тактика, яка полягає не тільки у визначенні прийомів практичних дій, але й у розв'язанні безлічі розумових завдань, що вимагають напруження всіх інтелектуальних сил працівника дізнання, слідчого, використання ними різних спеціальних знань. Тобто криміналістична тактика досліджує та оптимізує складний процес вибору і застосування прийомів (засобів) вирішення проміжних завдань розслідування злочинів [2, с. 261].

Під тактичним завданням розслідування слід розуміти окреме (проміжне) завдання на шляху вирішення певного загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, пов'язаного із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів і методів [3, с. 84].

Тактичні завдання розслідування виконують важливу функцію структуризації процесу розслідування, виділення окремих його проміжків і зосередження на них уваги органу дізнання чи розслідування [4, с. 127—128]. Як зазначає В.С. Бурданова, вони завжди конкретні і потребують доказування [5, с. 38—42].

Поняття тактичного завдання розслідування сформувалось у результаті накопичення, розвитку та інтеграції знань наук кримінального процесу та криміналістики. У загальному вигляді завдання розслідування у кримінальних справах визначаються ст. 64 КПК України, де наведено перелік обставин, що підлягають доказуванню. Проте шляхи їх вирішення можуть бути різними, адже вони залежать від багатьох обставин (від виду злочину, особливостей механізму його вчинення, особливостей ситуацій, що склалися під час розслідування тощо) [6, с. 74].

В.А. Журавель вважає, що досудове розслідування передбачає необхідність вирішення широкого кола завдань, основними з яких є стратегічні, що впливають із предмета доказування (ст. 64 КПК України) та обставин, які підлягають з'ясуванню в цілому під час розслідування окремого різновиду злочинів. Вони спрямовані на досягнення правової мети, за своєю природою є більш усталеними і меншою мірою зазнають впливу ситуаційних чинників. А локальні завдання є тактичними, вони мають чітко визначену ситуаційну зумовленість [7, с. 201—202].

З огляду на те, що стратегічне завдання у кожній кримінальній справі визначено ст. 2 КПК України [1], де йдеться про швидке і повне розкриття злочину, викриття винних тощо, і для вирішення такого узагальненого (дійсно стратегічного) завдання потрібне виділення низки тактичних завдань, основу яких закладають обставини, що входять до предмета доказування, встановлення обставин, які входять до складу предмета доказування, доцільно розглядати як проміжні завдання.

Звичайно, ці тактичні завдання, у свою чергу, можна поділити на менш масштабні тактичні завдання, які для свого вирішення потребують застосування певних криміналістичних засобів і прийомів. Зокрема, для вирішення тактичного завдання розслідування слід спланувати та правильно організувати діяльність з розслідування та розкриття злочинів, а також запобігання їм. Під час такої діяльності вибирають найбільш оптимальний комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, алгоритм їх проведення.

Залежно від складності тактичного завдання, характеру конкретної слідчої ситуації змінюються і тактичні прийоми його вирішення. Як вдало зазначив А.Ф. Волобуєв, ці завдання пов'язані зі встановленням окремих обставин події, що розслідується, подоланням різних проявів протидії, створенням сприятливих умов для прийняття певних процесуальних рішень. Характер і ступінь складності завдання зумовлює характер і ступінь складності тактичних прийомів — засобів його вирішення [2, с. 263]. Проте слід розуміти, що тактичні завдання можна вирішувати не тільки шляхом застосування окремого тактичного прийому, а також їх комплексу. До того ж для вирішення тактичного завдання в окремих випадках доцільно проводити комплекс слідчих, організаційних і оперативно-розшукових заходів, тобто тактичну операцію.

Тактичне завдання як проміжне завдання розслідування злочинів тісно пов'язане із з'ясуванням окремих обставин, запобіганням або подоланням різних форм протидії, створенням сприятливих умов для розслідування злочинів. Залежно від ступеня складності завдання прийнято поділяти на три групи:

- 1) завдання, які для свого вирішення потребують провадження комплексу слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;
- 2) завдання, які вирішують шляхом проведення окремих слідчих дій;
- 3) завдання, які вирішують шляхом застосування тактичних прийомів у межах окремих слідчих дій [2, с. 266].

Тактичні завдання аналізують шляхом вивчення всіх матеріалів кримінальної справи, оцінки слідчої ситуації, визначення наявних сил і засобів, після чого слідчий (працівник органу дізнання) приймає конкретне тактичне рішення, спрямоване на вирішення певного проміжного (тактичного) завдання розслідування.

Тактичні завдання можна виокремити на кожному етапі розслідування злочину (під час дослідчої перевірки інформації про нього, на початковому та наступному етапах розслідування), що підтверджено ретельним дослідженням структури окремих криміналістичних методик дослідження окремих видів злочинів. Ці завдання визначають подальший напрям розслідування.

Загалом криміналістична методика є заключним розділом криміналістики, в якому розробляються теоретичні положення і практичні рекомендації з розслідування окремих видів злочинів з урахуванням їх особливостей. Тобто методика є сукупністю своєрідних програм (алгоритмів) розслідування злочинів [2, с. 369].

Алгоритм розслідування окремих видів злочинів, розроблених окремою криміналістичною методикою, знайомить слідчого з можливими ситуаціями, які можуть скластися на конкретному етапі розслідування, із завданнями, які слід вирішити, та засобами їх вирішення.

Окрема криміналістична методика обов'язково має починатися з визначення складу конкретного виду (групи) злочинів і завдань розслідування [8, с. 6]. Завдання розслідування окремих категорій злочинів зумовлюється колом обставин і питань, що підлягають обов'язковому встановленню та дослідженню, характер яких визначає напрям розслідування та особливості планування у справах цієї категорії [8, с. 7—8]. Вирішення тактичних завдань сприяє цілеспрямованому, повному, об'єктивному та швидкому слідству. Знання тактичних завдань і можливих шляхів їх вирішення дозволить слідчому уникнути можливих помилок, затягування та неповноти слідства.

Безумовно, тактичні завдання розслідування як втілення елементів предмета доказування мають визначатися у тій частині криміналістичних методик, де йдеться про особливості порушення кримінальної справи, початкового та наступного етапів розслідування. Вони також є складовим елементом планування та організації розслідування злочинів як структурного елемента кожної методики розслідування [9, с. 205].

Так, основним тактичним завданням на стадії перевірки заяв і повідомлень про злочини є передусім з'ясування наявності достатніх підстав для порушення чи відмови у порушенні кримінальної справи. Зазначене тактичне завдання поділяється на більш дрібні, які полягають, наприклад, у встановленні наявності суспільно небезпечного діяння, ознак складу конкретного злочину, у встановленні можливих очевидців злочинної події, у пошуку та затриманні злочинця «за гарячими слідами» тощо.

До тактичних завдань початкового етапу розслідування належить:

- встановлення місця, часу та обстановки злочину;
- виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину та інших речових доказів;
- встановлення, розшук і затримання підозрюваної особи;
- встановлення розмірів заподіяної шкоди та пошук викраденого майна чи майна, на яке можна накласти арешт для забезпечення відшкодування завданих збитків;
- збирання достатньої доказової бази для притягнення особи як обвинуваченої;
- встановлення можливих свідків тощо.

На наступному етапі розслідування вирішують такі завдання:

- встановлення всіх можливих співучасників злочину і збір доказової бази, достатньої для їх притягнення як обвинувачених;
- забезпечення відшкодування заподіяної злочинцем шкоди;
- встановлення та усунення криміногенних факторів;
- встановлення обставин, що характеризують особистість обвинуваченого тощо.

Ефективність та якість вирішення зазначених тактичних завдань залежить від правильної організації процесу розслідування. До організаційних дій із розслідування конкретного злочину слід віднести планування розслідування у конкретній кримінальній справі, залучення необхідних сил і засобів, налагодження взаємодії з органами дізнання та іншими правоохоронними органами, мобілізація учасників розслідування, керівництво та координація дій учасників розслідування [10, с. 80]. Серед зазначених дій особливе місце посідає діяльність з планування розслідування, яка полягає в аналізі вихідної інформації (тобто всіх доказів у конкретній кримінальній справі), узагальненні важливих для справи фактів і висуненні на цій підставі версій. З метою перевірки кожної з висунутої версії слід чітко окреслити тактичні завдання (обставини, що підлягають встановленню), вирішення яких дозволить підтвердити чи спростувати версію, яку перевіряють. Крім того, для вирішення конкретних тактичних завдань необхідно визначити заходи, виконавців і терміни виконання, що підтверджує наявність невід'ємного зв'язку тактичного завдання та планування розслідування як невід'ємного елемента всіх етапів розслідування злочинів. Тому можна стверджувати, що тактичні завдання розслідування є невід'ємним елементом окремої криміналістичної методики.

Підсумовуючи викладене вище, можна дійти висновку, що перелік завдань, характерних для певного етапу розслідування конкретного виду злочинів (тактичних завдань розслідування), формується на основі предмета доказування, який є невід'ємною частиною криміналістичної методики і спрямований на вирішення стратегічного завдання розслідування, передбаченого ст. 2 КПК України.

Список використаної літератури

1. *Кримінально-процесуальний кодекс України* : станом на 1961 рік / Верховна Рада України. — Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1961. — № 2. — С. 15.
2. *Берназ В.Д.* Криміналістика : підручник / Берназ В.Д., Бірюков В.В., Волобуєв А.Ф. ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва. — Харків : ХНУВС, 2011. — 666 с.
3. *Волобуєв А.Ф.* Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності / А.Ф. Волобуєв // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 1999. — № 3. — С. 84—90.
4. *Волобуєв А.Ф.* Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Волобуєв Анатолій Федотович. — Харків, 2002. — 427 с.
5. *Бурданова В.С.* Обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу, как важный элемент частных криминалистических методик / В.С. Бурданова // Вестник криминалистики. — 2001. — Вып. 2. — С. 38—42.
6. *Казаренко М.С.* Про тактичні операції у структурі розслідування економічних злочинів / М.С. Казаренко // Право і безпека. — 2005. — № 46. — С. 73—75.
7. *Журавель В.* Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів / В. Журавель // Вісник Академії правових наук України. — 2009. — № 2 (57). — С. 197—202.
8. *Винберг А.И.* Криминалистика : учебник / Винберг А.И., Колмаков В.П., Митричев С.П. ; под ред. С.П. Митричева и П.И. Тарасова-Родионова. — М. : Госюриздат, 1952. — Ч. 2. — 176 с.
9. *Пчеліна О.В.* Тактичні завдання розслідування економічних злочинів / О.В. Пчеліна // Право і безпека. — 2010. — № 5 (37). — С. 205—208.
10. *Олішевський О.В.* Організація розслідування злочинів в органах внутрішніх справ (криміналістичний аспект) : монографія / О.В. Олішевський ; за заг. ред. О.М. Литвинова. — Харків : Кримінологічна асоціація України ; ФОП Ніконова, 2011. — 200 с.